ALIONA GRATI

Institutul de Filologie
(Chişinău)

DIALOGISM PARODIC ÎN *PÂLNIA ŞI STAMATE* DE URMUZ

Abstract

This article proves that the text written by Urmuz is very appropriate for illustrating the concepts of anti-literature, metaliterature, metanovel, etc. It is marked from the early period by what was later called self-reference and self-reflexion. We cannot therefore ignore the parodist dimension that is peculiar of course of a human nature. The parody has a *bivocal*, *dialogic* status: on one hand, it has a role to draw attention to the artifice of art or, namely, literarity, on the other hand, it draws our attention to the fact that in the center of any art a sensitive human being is placed. The parodist dialogism used by Urmuz has an aim to denounce the fatal materialization of an artistic word. The dialogic parody from *Pâlnia şi Stamate* (The Funnel and Stamate) has a role of comical-ironic *contre-partie* to the recognized realist novel, a role that is extremely important, since it determines and facilitates beneficial mutations within the genre as well as searching for new viable forms. At the same time, Urmuz bemoans human alienation in modern society.

Scrisul lui Urmuz a constituit, de bună seamă, una dintre cele mai expresive manifestări carnavaleşti în literatura română interbelică. În pofida faptului că cei mai mulţi critici literari au atribuit scriitura lui avangardei şi frondei antiliterare, nu putem vorbi decât accidental de o violenţă deconstructivă a sensului cuvântului. Exigenţele autenticităţii, spontaneităţii, ale automatismului psihic sau ale transcrierii onirice sunt străine poeticii lui Urmuz. El este însă un artist modern care a simţit profund criza limbajului, venind cu o expresie mai generală decât cea a avangardei: „Urmuz ilustrează pregnant modul în care avangarda secolului nostru evoluează spre experimentalism, deşi păstrează trăsăturile fundamentale ale oricărei «avangarde» (renascentiste, romantice, simboliste), reprezentând o răsturnare mult mai profundă şi de mai de durată decât acestea, deoarece regândeşte unele categorii ce angajează înseşi temeliile esteticului. Se poate spune că din Antichitate până azi nu s-a mai pus la încercare cu atâta îndârjire rezistenţa limbajului ca mijloc uman de comunicare, nu au mai fost interogate cu atâta dramatism funcţiile artei, esenţa actului ca atare, raporturile dintre eul creator şi realitatea dintre esenţial şi artistic” [1, p. 15-16]. Aproape în acelaşi timp cu Mircea Eliade şi Camil Petrescu, care refuzau în esenţă literatura dezumanizată, lipsită de semnificaţie interioară, miniaturile literare urmuziene par a fi preocupate doar de propriile sale probleme „textuale”, metaliterare.

Gestul urmuzian este realmente subversiv în contextul evoluţiei literaturii române atât faţă de literatura tradiţionalistă sau experimenţialistă, cât şi împotriva avangardei. În primul caz, refuzul denotă o criză a esteticii sublimului, neîncrederea în vreo transcendenţă

BDD-A6927 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:17 UTC)

morală; scriitorul nu mai poate găsi nicio temă şi niciun limbaj care să permită elevaţia spirituală, iluminarea vizionară, pledând pentru poetica flaubertiană a preciziei tehnice. În al doilea caz, anxietatea perfecţionistă, pomenită de aproape toţi exegeţii săi, nu are nimic comun cu automatismele şi spontaneitatea avangardistă. Mai mult, Urmuz nu e un nihilist în sensul avangardist al cuvântului, se poate întrevedea în evoluţia literaturii lui o continuitate-ruptură cu tradiţia. Chiar dacă opera lui s-a dovedit, sub auspiciile consacrării lui Marin Mincu, extrem de atractivă abordărilor textualiste, celor de poetică literară sau încercărilor de teoretizare formală, nu putem să facem abstracţie de prezenţa esenţială în compoziţia prozei sale a unui context social, sociolingvistic, literar, politic, economic. Potrivit lui Nicolae Manolescu, opera lui Urmuz, ca şi cea a Hortensiei Papadat-Bengescu sau a lui Camil Petrescu, arată tensiunile şi contradicţiile clasei sociale, doar că îi descrie o „altă faţă", care „seamănă cu o împărăţie de obiecte agresive, de reacţii mecanice, însă violente, în care deci totul, de la eros la crimă şi de la negustorie la politică, este reificat" [2, p. 531].

Personajul urmuzian reprezintă umanul proteic grotesc şi absurd al lumii moderne, forme ale alienării în societatea burgheză modernă. S-a văzut în opera sa o fundamentală atitudine antiburgheză, anticapitalistă. Burghezia este redusă, ca şi la Hortensia Papadat-Bengescu, la negativitatea ei. Urmuz este însă şi mai radical în acest sens, personajele sale fiind entităţi compozite, corpuri pe care sunt grefate, suturate, înşurubate obiecte, deşeuri ale lumii concrete, ele sunt produse reciclate, reasamblări, colaje absurde ale unor elemente primite „de-a gata". Toate personajele lui Urmuz sunt sau oameni-mască sub care nu se află nimic, un vid, sau oameni-maşini, marionete. Stamate e un asemenea om mecanomorf, fiind „de formă aproape eliptică". Ca şi la Kafka, în a cărui familie spirituală se încadrează, personajele lui Urmuz au pierdut orice urmă de profunzime psihologică sau morală, etalându-şi înfăţişarea şi acţiunile într-un unic plan de suprafaţă. Fiind plane, fără interioritate şi individualitate, asamblate din elemente concrete, accesorii şi proteze, ele nu mai pot fi idealizate. O altă dimensiune pe care Urmuz o ilustrează parodiind-o, deci contestând-o, este descrierea personajelor în stil *impersonal*, pozitivist, ştiinţific, care duce, în consecinţă, tot la reificare.

Personajelor „mecanomorfe" le corespunde un univers perfect reificat. Poetica literarităţii impune şi o mecanică a existenţei. Dimensiunea de inadaptat la schimbările produse de revoluţia industrială, traiul citadin şi credinţa în progres care înlocuiesc pe nesimţite aproape vechiul ritm istoric este evidentă în toate prozele lui Urmuz. O lume mecanică ni se înfăţişează, asamblată din obiecte reciclate, date „de-a gata", locuită de personaje asemănătoare monstrului lui Frankenstein. Se creează impresia că această lume se construieşte pe „obsesia unui vitalism primitiv, mecanic şi automat, adică inuman, o recurentă combinaţie de *violenţă şi sex* care ghidează, ca element pozitiv, ţinând de fibrele intime ale imaginarului urmuzian, negativitatea parodiei" [3, p. 21].

Începutul acestui proces de dezumanizare îl constituie „tragedia limbajului", simţit de omul modern, lipsit de funcţia de comunicare. Tema lui Urmuz este cea a alienării, iar problema enunţată este una accentuată de Eugen Ionescu mai târziu, cea a incomunicabilităţii interumane. Urmuz face parte din scriitorii care ne pun în faţa fenomenului alienării prin limbaj, văzut ca o fatalitate care ni se înfăţişează în coordonatele comicului şi chiar ale bufonului. Potrivit criticului Adrian Lăcătuş, Urmuz reprezintă în

BDD-A6927 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:17 UTC)

literatura română prima asumare a „scepticismului flaubertian față de libertatea spirituală în modernitate”. Scepticismul alimentează manifestări carnavaleşti, lumea lui fiind adesea „o radicalizare a lumii schițelor lui Caragiale, la personajele căruia discursul individual este substituit implacabil de un discurs al clişeului publicistic, al «ideilor de-a gata» citate în forme caricaturale” [3, p. 24].

Pâlnia şi Stamate este un miniroman, redus la patru pagini, de aceea esențializat şi limitat în a prezenta laconic secvențele funcționale fundamentale ale narațiunii unui roman clasic: descrierea locului acțiunii, prezentarea personajelor, acțiunea propriu-zisă, deznodământul. Urmuz urmăreşte, de fapt, o *punere în pagină la modul parodic a procesului literaturizării*. Romanul debutează cu o parodie a descrierii în stil balzacian a apartamentului familiei Stamate. Prima frază are o coerență perfectă, pentru a şoca mai mult prin ceea ce urmează. De acum înainte totul sfidează, funcționând conform mecanismului textual prin alăturarea unor bucăți de discursuri din domenii diferite. Cea de-a doua parte prezintă un simulacru a ceea ce ar trebui să fie familia Stamate. O vagă impresie de normalitate este imediat contracarată de incoerența personajelor şi de comportamentul lor aberant, absurd. Ceea ce ar trebui să fie un roman realist pe tema cunoaşterii şi a iubirii ca modalitate de transcendere a lumii contingente devine o istorie concretă, contingentă, asemănătoare cu o investigație în laborator („O scutură cu un otrep şi, după ce îi unse găurile mai principale cu tinctură de iod, o luă cu sine şi, cu legături de flori şi dantele, o fixă alături cu tubul de comunicație…”). Iluzia sublimului erotic este mereu subminată de mărcile banalului ostil idealizării. Pâlnia este un antisimbol, o evidență a imposibilității pătrunderii dincolo de textul concret, material. Demersul textualizant, anti-idealizant este relevant inclusiv în persiflarea noțiunii de Nirvana, la Urmuz spațiu unde nerecunoscătorul Bufty îi răpeşte iubirea pâlniei. Finalul este unul de melodramă întoarsă „pe dos”, filosoful Stamate se resemnează, alegând pentru sine nebunia şi dispariția în „infinitul mic”, nu înainte de a mai privi o dată „cu ironie şi indulgență” prin „tubul de comunicație” „Kosmosul” unde se aflau în deplină fericire Bufty cu iubita sa.

Este evidentă în acest miniroman polemica antiformalistă, reproşul îndreptat împotriva tendinței acestora de a concepe genul ca pe o combinare aleatorie de procedee, rupând opera de realitatea comunicării sociale. Respectarea strictă, exclusivistă a unor constante fixe ale genului nu asigură succesul unui roman. Textul lui Urmuz este foarte potrivit pentru ilustrarea textualistă a conceptelor de antiliteratură, metaliteratură, metaroman etc. şi este marcat timpuriu de ceea ce s-a numit mai târziu autoreferențialitate şi autoreflexivitate, nu putem ignora însă şi dimensiunea parodică, care este totuşi o însuşire umană. Parodia are statut *bivocal*, *dialogic*: pe de o parte, ea are rolul de a semnala artificiul artei sau, mai concret *literaritatea*, fiind o încercare de a distruge iluzia artistică şi iluzia referențială şi, pe de altă parte, ea creează noi iluzii. E potrivită aici şi interpretarea bahtiniană a parodiei ca dublare/oglindire comică a genurilor înalte şi solemne. În studiul *Scriiturile diferenței*. *Intertextualitatea parodică în literatura română contemporană*, Carmen Pascu distinge (bazându-se şi pe observațiile Lindei Hutcheon) între parodie şi alte forme textuale ca pastişa, plagiatul, aluzia, citatul, travestiul, prima fiind o confirmare a faptului că trăsătura textelor în general este de a fi „lumeşti, în măsura în care sunt evenimente, şi chiar când par s-o nege [ca în textele parodice autoreflexive],

BDD-A6927 © 2010 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:17 UTC)

ele sunt totuşi parte a lumii sociale, a vieţii umane şi bineînţeles a momentelor istorice în care sunt localizate sau interpretate" [4, p. 45]. Spre deosebire de ironie şi sarcasm, parodia este înnoitoare şi diferenţiatoare, opusă uniformităţii şi omogenităţii nivelatoare a monologismului. Imaginile bufone şi groteşti ale omului şi ale lumii moderne din acest text sunt la fel forme de dialogism, perfect adecvate unei realităţi culturale specifice modernităţii ca stare de criză.

Dialogismul parodic operat de Urmuz îi incumbă sarcina de a denunţa fatala reificare a cuvântului artistic, transformarea spiritului dominant al epocii într-o relicvă. Parodia dialogică din *Pâlnia şi Stamate* are rolul de *contre-partie* comico-ironică la romanul realist consacrat, rol extrem de important, căci determină şi facilitează mutaţii benefice în domeniul genului şi căutarea unor noi forme viabile.

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

1. Marin Mincu. *Eseu despre textul poetic II*. – Bucureşti, Cartea Românească, 1986.
2. Nicolae Manolescu. *Arca lui Noe*. – Bucureşti, Editura 100+gramar, 2003.
3. Adrian Lăcătuş. *Urmuz*. – Braşov, Aula, 2002.
4. Carmen Pascu. *Scriiturile diferenţei*. *Intertextualitatea parodică în literatura română contemporană*. – Craiova, Universitaria, 2006.

BDD-A6927 © 2010 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 04:56:17 UTC)